PO STOPÁCH POKLADOV ŠAMORÍNA

Dostupné aj na www.samorin.sk

Interreg
Slovenská republika-Maďarsko

Budujeme partnerstvá

EZÚS ETT
rdv
Rába-Dunaj-Váh
Rába-Duna-Vág

www.skhu.eu, www.rdvegtc-spf.eu

01 – NIEKDAJŠÍ MESTSKÝ MAJER

Šamorín má štvrť s názvom ***Mestský majer***. Toto pomenovanie môže znieť zvláštne, nakoľko sa dnes už nič nezachovalo z bývalého mestského majera, ktorý bol kedysi centrom hospodárskych prác a skladom mestských hnuteľných vecí a zdrojov. Majer sa nachádzal na južnom okraji mesta smerom k Dunaju, zahŕňal aj niekdajšie ulice Rybárska a Dunajská, kde stáli domy majerských služobníkov, nájomných robotníkov, remeselníkov a majerských odborníkov.

Na pohľadnici, ktorá bola vyhotovená v prvých rokoch 20. storočia z veže katolíckeho kostola, sú dobre vidieť takmer celé „Majery", v strede s ***námestím Mestský majer*** s hasičskou cvičnou vežou vybudovanou v roku 1883. Na ľavej strane fotky vidieť poschodovú sýpku, ktorá slúžila na uskladnenie obilia. Mala veľký dvor a studňu, stajne, chlievy pre prasce a iné hospodárske zvieratá. Bol tam úhor na pasenie sa zvierat, zeleninová záhrada a ovocný sad. Majery viedol vedúci, ktorý sa tešil všeobecnému rešpektu. Najdlhšie slúžiacim vedúcim majeru bol Mátyás Káros, ktorý riadil a zodpovedal za práce prebiehajúce v majeri celých 46 rokov (1885-1931). Byty služobníkov, kde žili so svojimi početnými rodinami, boli maličké. Na dvoroch majera bolo zakázané stohovať slamu, pretože bola v letných horúčavách z požiarneho hľadiska riziková. Na majeri stálo jazero ***Majoroki*** *(Majerské jazero)*, kde sa sústredili kačice a husi z celého okolia.

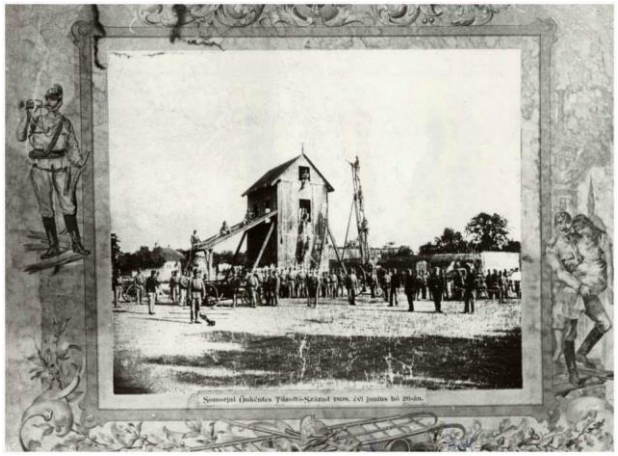

Cvičná veža hasičov na Mestskom majeri (archív)

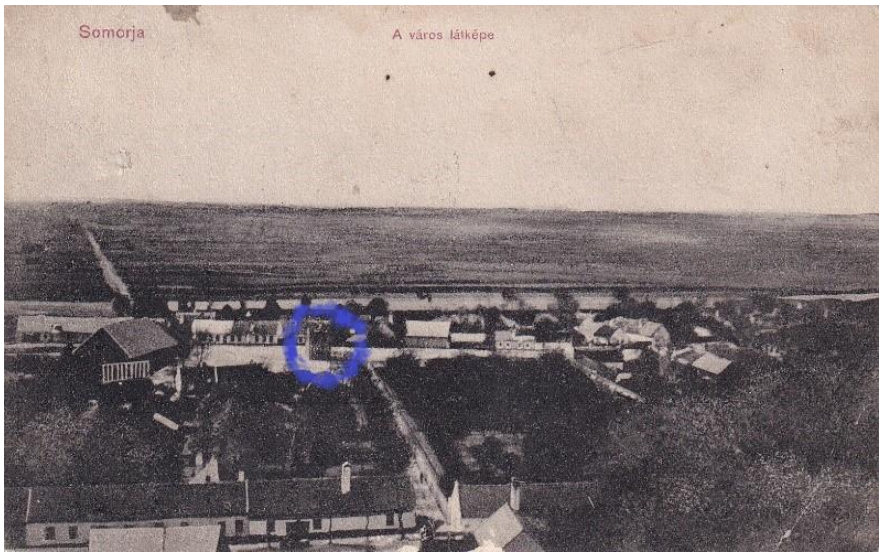

Obyvatelia majera boli síce chudobní, napriek tomu bola táto časť mesta veľmi príjemná a ostala takou až do 70. rokov 20. storočia, kedy boli majerské domy zrovnané so zemou, aby sa na ich mieste mohli postaviť paneláky.

Mestský majer, pohľad z veže katolíckeho kostola, začiatkom 20. storočia (archív)

Text: Alžbeta Méryová

! Úloha !

Skúste nájsť miesto niekdajšej cvičnej veže hasičov. Nezabudnite, fotka bola vyhotovená z veže katolíckeho kostola.

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

02 – SLADKÉ DRIEVKO, POCHÚŤKA ŠAMORÍNSKYCH CHUDOBNÝCH

V rokoch nedostatku počas vojny aj po vojne pestovali v takmer každej šamorínskej záhrade trvácu bylinu patriacu do čeľade bôbovitých, ktorú ľudia nazývali „sladkým koreňom“.
Ak sme sem-tam dostali chuť na niečo sladké, náš dedko chytil rýľ a išiel do toho rohu záhrady, kde táto čarovná bylina rástla. Jej perovito zložené listy sa najviac podobali agátu, súkvetie mala krásnej fialovej farby. Z niekoľkometrových výbežkov plaziacich sa plytko pod zemou sme si vždy vedeli odtrhnúť dlhé kúsky o hrúbke jedného prsta. Tie sme očistili a dedko nám ich ošúpal. Už len tá vôňa bola nádherná. Koreň narezal na niekoľkocentimetrové kúsky, ktoré sme potom žuli až dovtedy, kým sa nerozpadol na vlákna, medzičasom sme si užívali jeho ohromujúcu sladkú chuť. Dedko potom zvyšok osušil v rohu pri sporáku. „Bude sa to hodiť v zime, keď sa nebude dať kopať v mrazoch“, - hovorieval.

Sladovka hladkoplodá - Glycyrrhiza glabra

Vtedy som ešte nevedela, že lékorica, ktorú v obchodoch predávali ako dlhé tyčinky, je vyrobená tiež z výťažku tejto rastliny. Vedela som však, že je táto rastlina liečivá, okrem iných pomáha aj pri kašli, zachrípnutí a prechladnutí, nielen pri liečbe, ale aj preventívne.

Text: Alžbeta Méryová
Foto: internet

! Dôležité !

- Ľudový názov: sladký koreň, lékorica
- Extrakt glycyrrhizín je päťdesiatkrát sladší ako sacharóza
- Obsahuje aj iné zdraviu prospešné látky, saponíny, flavonoidy a kumaríny
- Extrakt používajú na výrobu sorbetov, osviežujúcich nápojov a cukríkov a prifarbujú ním pivo

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

03 – ŠAMORÍNSKY ZAJATECKÝ TÁBOR

Počas 1. svetovej vojny bol v Šamoríne zajatecký tábor, ktorý zriadili 2. septembra 1914 na území starých a nových kasární a priľahlých pozemkov, resp. na susediacich poľnohospodárskych plochách (dnes ulica Škovránková, LIDL, priľahlé obchodné centrum a stará dostihová dráha).

Do tábora oploteného ostnatým drôtom prišlo hneď na druhý deň 2020 zajatcov. Ich počet do začiatku roka 1918 narástol na 15000 osôb. Koncom vojny bolo v evidencii tábora zapísaných už takmer 60 000 mien. Zajatci žili spočiatku v neľudských podmienkach, bývali v stanoch postavených z konárov alebo si vyhrabali pod zemou diery, kde sa uchýlili. Neskôr bolo postupne vybudovaných 100 drevených barakov, kde sa zmestilo zhruba 20000 ľudí. Šamorín mal v tých časoch okolo 3000 obyvateľov, preto tábor pôsobil ako samostatné mesto. Boli tu sústredení najmä talianski a ruskí väzni.

Denná dávka jedla zajatcov pozostávala zo 750 g chleba, ale ako sa vojna naťahovala a zásoby sa míňali, scvrkla sa na len 150 g chleba denne. Zdraví zajatci mali v tábore pravidelnú prácu, za ktorú dostávali aj malý plat. Vyrábali slamené rohožky a papuče, v tábore fungovala aj debnárska, obuvnícka a krajčírska dielňa. Kvôli pravidelnému povolávaniu do armády bol všeobecný nedostatok mužskej pracovnej sily, zajatci bývali preto najímaní aj šamorínskymi gazdami. Zajatci prevádzkovali so Šamorínčanmi aj vzájomne výhodný výmenný obchod. V tábore v roku 1916 zaviedli vlastné peniaze, za ktoré si mohli zajatci v táborovej kantíne kupovať potraviny, tabak alebo listový papier. V tábore bola aj knižnica, fungoval tu aj divadelný krúžok a mali tu aj dve kaplnky.

Na pamiatku zajatcov zosnulých v tábore boli na šamorínskom cintoríne postavené dva pomníky (jeden taliansky a jeden ruský), no žiaľ, väčšina hrobov zajatcov bola medzičasom prekrytá neskoršími hrobmi domáceho obyvateľstva. Židovských zajatcov z tábora pochovali na susednom židovskom cintoríne, kde zostali hroby do dnešného dňa zachované.

Text: Lajos Horváth

! Tipni si !
Koľko rožkov má spolu 150 g? *(tri štandardné rožky)*

! Dôležité !
- zajatecký tábor stál na mieste dnešných obchodov Lidl, Kaufland a starej dostihovej dráhy
- v tábore žili talianski a ruskí zajatci

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

04 - BOLA RAZ JEDNA ŽELEZNIČKA

Koncom 19. storočia boli vybudované hlavné železničné ťahy Uhorska a začala sa fáza výstavby miestnych tratí. Do programu výstavby železníc sa dostala aj trať Bratislava – Dunajská Streda – Komárno pretínajúca Žitný ostrov.

Vo fáze plánovania však Šamorín z trate vypadol, predovšetkým preto, aby železnica nekonkurovala dunajskej plavebnej spoločnosti. Rozhodnutie vyvolalo v Šamoríne veľkú nevôľu, mesto však napokon z pripravovanej trate vypadlo definitívne. Po otvorení novovybudovanej trate Bratislava – Dunajská Streda – Komárno v roku 1895 si mesto vytýčilo cieľ vybudovať lokálnu trať do Kvetoslavova. Splnilo sa to až po ďalších 20 rokoch.

Pre dosiahnutie tohto cieľa počítali aj so zapojením zajateckého tábora v Šamoríne, nakoľko mali tak obyvatelia, ako aj zajatci spoločné záujmy. Udalostiam pomohlo aj šťastie, nakoľko službukonajúci nadporučík v zajateckom tábore, Tibor Pallay bol civilným povolaním projektant železničných stavieb. Po tom, ako bol poverený projektovaním trate, bol zo služby oslobodený a mohol sa plne sústrediť na plánovanie, resp. na riadenie stavebných prác železničky. Vďaka skvelej organizácii bola železnička otvorená už v decembri 1915, ďaleko pred plánovaným termínom. Trať takmer 5,4 km dlhá viedla od železničnej stanice Kvetoslavov po niekdajší šamorínsky parný mlyn.

Železnica priniesla zisk už v prvom roku po otvorení a začalo sa uvažovať o výstavbe ďalších lokálnych tratí. Miestna železničná spoločnosť presadzovala trať Šamorín-Báč-Vojka nad Dunajom, dokonca sa už zrealizovala aj rekognoskácia terénu. Medzičasom sa však začala rýchlym tempom rozvíjať aj cestná doprava a zajatecký tábor bol po vojne zrušený. Paralelne s výstavbou trate Šamorín-Kvetoslavov bola vybudovaná aj cesta na stanicu (dnešná Pomlejská cesta) s chodníkom. Popri ceste inštalovali elektrické osvetlenie, pričom aj tieto práce riadil inžinier Pallay. Prípravu novej cesty pre koče, pre peších a tiež výsadbu líp popri ceste vykonávali zajatci.

Text a foto: Lajos Horváth

! Tipni si !

Koľko zajatcov pracovalo na postavení trate Šamorín-Kvetoslavov? *(500)*

Koľko je líp vysadených na Pomlejskej ceste? (480)

Ako sa dnes volá ulica, na ktorej stála niekdajšia železničná stanica? *(Pomlejská cesta)*

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

05 – POKLADY POMLÉ

Pomlé je lesopark s rozlohou zhruba 10 hektárov na severnom okraji Šamorína, medzi Šámotom a niekdajšou osadou Gančháza. Vinie sa ním dávno vyschnuté koryto meandra Dunaja (Mŕtvy Dunaj), ktoré je vidieť aj dnes. Nezvyčajné meno pochádza pravdepodobne z mena niekdajšieho vlastníka Pamlénya Sámodiho, aspoň teda toto meno stojí na kúpnej zmluve z roku 1342.

Že kto a kedy vysadil veľké stromy Pomlé, to, žiaľ, nevieme, ale Pomlé je už v 18. storočí spomínaný ako lesná plocha. V 19. a 20. storočí bol obľúbenou destináciou obyvateľov mesta, konali sa tu majálesy, bály, svadby, ľudové slávnosti a športové podujatia. Miestna železnica Šamorín-Kvetoslavov tu mala aj zastávku. Počas socializmu sa tu konali prvomájové manifestácie a slávnosti, amfiteáter a hľadisko boli v roku 1956 vybudované zohľadnením terénu vyschnutého meandra. Po viacerých rekonštrukciách a prestavbách je aj dnes obľúbeným miestom konania slávností, festivalov, divadelných predstavení a koncertov. V časoch svojej najväčšej slávy (v predvojnových rokoch 1867 až 1914) boli jeho chodníčky zdobené kamennými sochami.

Na tejto starej fotke vidíme, síce len zahmlene, ako vyzerala horná časť zdobeného kamenného stĺpa, ktorý bol v 1990. rokoch pri výstavbe ihriska privezený do mesta, resp. do záhrady Mestského vlastivedného domu.

Kamenný stĺp v Pomlé s neznámym chlapcom:
Zo zbierky Andrása Kotiersa

Starší si ešte pamätajú kamennú sochu Sv. Jána Nepomuckého, ktorá stála v blízkosti dnešnej rotundy a dnes je v parku viditeľný iba jeho podstavec obrastený machom. Dolná časť stĺpu je umiestnená na dvore Mestského vlastivedného domu.

Kamenná socha Sv. Jána Nepomuckého: Fotky Roberta Zámečníka

Text: Alžbeta Méryová

! Úloha !
- Nájdite starý suchý meander Dunaja v Pomlé!
- Nájdite podstavec sochy Sv. Jána Nepomuckého!

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

06 – STUDŇA V POMLÉ

Lesopark Pomlé mal kedysi prazvláštnu studňu. Čo asi mohlo byť také zvláštne na tej studni? – mohli by sme sa spýtať. Nuž, práve to, že si ju už nikto v Šamoríne nepamätá. Najstarší obyvatelia síce dávali svedectvá o dvoch pomlejských studniach, niekoľkí si ešte pamätali aj to, že jedna bola na zlom mieste a v druhej neustále padala voda, ale keď sa spýtam na tajomnú kopanú studňu s nadmurovkou, každý len nechápavo krúti hlavou. Aká bola nadzemná časť studne, či vahadlová alebo s kolesom, nevieme.

Miesto studne v Pomlé

Murovaná časť studne pravdepodobne zmizla ešte skôr, než si to už ktorýkoľvek preživší pamätá. Na pravej strane vyšľapaného chodníčka vedúceho k starému futbalovému ihrisku je pri starom dube prepadlina. V zime, keď ju neprekrýva burina, ju možno ľahko nájsť.

Povesť o poklade má aj Pomlé. V zbierke etnológa Lajosa Csibu (Mliečno, 1901 – Tejfalusziget, 1966) sa síce hovorí o kopci, ale táto legenda má aj inú verziu, a to so studňou.

Zachované tehly zo studne v Pomlé

Povesť o pomlejskom poklade

Kedysi v Pomlé bol kopec, ktorý sa vždy objavil len na štedrodennú noc. Keď o dvanástej počas polnočnej omše vyniesol farár zo šamorínskeho kostola sviatosť oltárnu, otvorila sa jaskyňa a aj zvonka bolo vidieť, že je plná pokladov. Dozvedela sa to jedna chudobná žena a raz si z tých pokladov aj odniesla. Na nasledujúci Štedrý večer si vzala so sebou aj malú dcérku. Keď zišla do hĺbky pre poklad, išla s ňou aj dcérka. Žena naplnila jedno celé vrece drahými vecami a šťastne ho aj vyniesla hore, keď zistila, že jej dcérka ostala dole. Medzičasom už odbilo dvanásť hodín a otvor vrchu sa zavrel. Takto sa nešťastná žena nemohla vrátiť pre svoju dcérku.
Darmo ju hľadala celé dni, darmo dala prekopať celé okolie, dcérky nebolo, zmizla aj s kopcom.
Nešťastná matka sa ledva vedela dočkať ďalšieho Štedrého večera. Keď nastala očakávaná noc, ponáhľala sa na to miesto, kde sa mal objaviť kopec. A hľa, ako obyčajne okolo dvanástej hodiny sa zjavil a keď sa otvorila jaskyňa, žena sa ponáhľala do hĺbky a na svoju veľkú radosť tu našla svoju dcéru prekypujúcu zdravím, ktorá práve sedela na jednom sude a odhrýzala si pekného červeného jabĺčka...[1]

Text a foto: Alžbeta Méryová

! Úloha !
Nájdite miesto studne v Pomlé!

[1] *Csiba Lajos diáriuma. Felső-Csallóközi gazdaregulák, babonák, mesék és népszokások*. Ed.: Presinszky Lajos. Integrita, Šamorín, 1996. str. 93. Zbierané v Mliečne od Erzsébet Hajdúovej

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

07 – A POMLEJSKÉ VESELICE

Lesopark Pomlé bol vždy miestom romantických prechádzok, zbierania fialiek, oddychu, ale takisto aj radosti a ľudových veselíc. Obyvatelia si mohli vonkajšie podujatia vychutnať od jari do jesene.
Nevieme celkom presne, kedy bola postavená vonkajšia tanečná sála – rotunda – vo východnej časti Pomlé, vieme však určite, že má viac ako sto rokov. Na základe najnovších výskumov predpokladáme, že bola postavená najneskôr koncom druhej dekády 20. storočia. Je mimoriadna tým, že žiadnu ďalšiu takúto stavbu na Slovensku nenájdeme. Usudzujúc z jej znakov je dokonca možné, že bola postavená ruskými majstrami – tesármi, stolármi a rezbármi – zo šamorínskeho zajateckého tábora počas prvej svetovej vojny. Nedá sa však vylúčiť ani možnosť, že je ešte staršia a pochádza z konca 19. storočia, kedy ju mohli postaviť nadšenci miestneho skrášľovacieho spolku.

Rotunda, miesto veselíc začiatkom 20. storočia (archív)

Kupolovitá stavba s drevenou konštrukciou bez vnútorných oporných stĺpov je pôdorysom pravidelný osemuholník so stranami o 4,9 m. Celá stavba sa zmestí do kruhu s priemerom 12,8 m. Zdobenie strešnej konštrukcie je celkom ojedinelé. Spočiatku bola rotunda pokrytá drevenými šindľami, čo však bolo z požiarneho hľadiska nebezpečné, preto bola strešná krytina ešte pred 30. rokmi 20. storočia vymenená na plechovú strechu. Po výstavbe amfiteátra na opačnom konci Pomlé ostala rotunda nevyužitá a postupne degradovala. Našťastie sa ju podarilo v poslednej chvíli zachrániť, konštrukciu posilnili a premaľovali, zhnité časti vymenili alebo nahradili. Aj plechová strecha bola opravená. Teraz je v rotunde inštalovaných päť štýlových lavičiek na vydláždenej „tanečnej ploche“, dá sa tu dobre oddýchnuť. Počas renovácie dostali nové prvky náter inej farby ako pôvodná konštrukcia, aby sa ľahko dali rozoznať novodobé opravy.

Rotunda v Pomlé, 1939 (archív)

V dome vedľa rotundy, ktorý bol pred niekoľkými dekádami zbúraný, no jeho pôdorys je na lúke stále vidieť, býval mestský záhradník János Domsitz (1879-1946) so svojou rodinou. V blízkom záhradníctve pracoval od roku 1906 a v roku 1926 sa stal jeho vedúcim. Bol vynikajúcim a úspešným odborníkom, za jeho čias vyvážali prvotriednu šamorínsku zeleninu nielen na bratislavské, ale aj na budapeštianske a viedenské trhy.

Text: Alžbeta Méryová

! Úloha !

- Urobte si prechádzku do Pomlé na jar, v lete, na jeseň a v zime. V každom ročnom období si spravte fotku rotundy a okolia z rovnakého miesta! Na konci roka budete mať krásnu sériu.
- Všimnite si, ktoré sú pôvodné prvky konštrukcie a ktoré sú nové diely opravené v roku 2013!

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

08 – PRÍRODNÉ POKLADY POMLÉ

Pomlé je zvyšok niekdajšieho dunajského lužného lesa na severnej periférii mesta. Rozlohou o 10 ha patrí medzi najväčšie zelené plochy Šamorína. Kedysi ním pretekalo dunajské rameno, ktorého zvyšky je možné nájsť aj dnes (viď foto vpravo dole). Postupným vysychaním tohto ramena sa prapôvodný fragment lesa "Pomlé" zmenil z mäkkého lužného lesa tvoreného najmä vŕbami na tvrdý lužný les, lepšie znášajúci suchšie podmienky. Dnes je tvorený najmä topoľmi, dubmi, brestmi a javormi.

Pomlé je odjakživa súčasťou života Šamorínčanov a kedysi plnilo nielen oddychovú funkciu. Prechádzala ním železničná trať Šamorín-Kvetoslavov a bola tu aj zastávka. Fungovalo tu kedysi aj mestské záhradníctvo. Cez víkendy sa tu pravidelne konali zábavy, na ktorých sa schádzala celá komunita.

Okrem topoľa čierneho (*Popolus nigra*), topoľa bieleho (*Populus alba*) tu rastú rôzne druhy dubov (*Quercus* sp.), bresty (*Ulmus* sp.), jasene (*Fraxinus* sp.), hraby (*Carpinus* sp.), lipy (*Tilia* sp.) a javory (*Acer* sp.). Do parku sa stromy aj vysádzali, vrátane agátu (*Robinia pseudacacia*) a nepôvodnej borovice čiernej (*Pinus nigra*). V lesoparku sa nachádzajú pôvodné kríky typické pre lužnú krajinu – hloh (*Crataegus monogyna*), svíb (*Swida sanguinea*), drieň (*Cornus mas*), lieska (*Corylus avellana*), ruža šípová (*Rosa canina*), bršlen európsky (*Euonymus europaeus*), baza čierna (*Sambucus nigra*) a iné. Nájdeme tu aj popínavý chmeľ (*Humulus lupulus*), brečtan (*Hedera helix*) a plamienok (*Clematis vitalba*). Na kosených pomlejských lúkach rastú aj liečivé bylinky (šalvia, skorocel, myší chvost a ďalšie). Z chránených rastlín sa tu vyskytuje napr. jesienka (*Colchicum autumnale*).

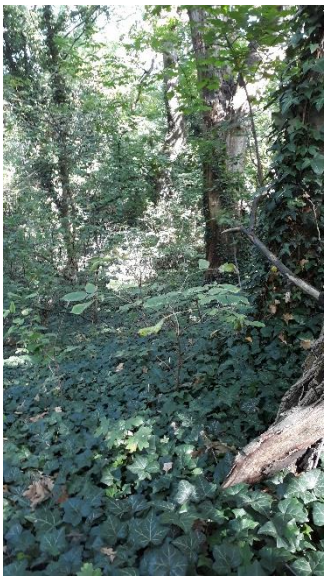

Zo živočíchov dominujú skôr menšie druhy ako jež, drobné zemné cicavce a chrobáky. Vyskytuje sa tu vzácny roháč obyčajný (*Lucanus cervus*) a zistený bol aj na vzhľad veľmi zaujímavý fúzač alpský (*Rosalia alpina*). Z vtákov sa tu vyskytujú najmä dutinové hniezdiče (sýkorky, brhlík, ďatle a sovy). Keďže je lesopark zo severu ohraničený poľnohospodárskou plochou, tu vídať sedieť na najvyšších stromoch aj dravce ako myšiak hôrny (*Buteo buteo*).

Pomlé síce neskrýva rekordy ani výnimočné druhy, pre nás je predovšetkým hodnotou jeho samotná existencia ako celku a tiež fakt, že sa v našej poľnohospodársky a developersky intenzívne využívanej krajine vôbec zachoval. Chráňme si ho spoločne ako ukážku poloprírodného lesoparku!

! Úloha !

Nájdi zvyšok koryta starého ramena v Pomlé!

Text a foto: Valéria Kličková Szomolai

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

09 - KELTSKÝ ČLN V ŠAMORÍNE

Pri ťažbe štrku v časti mesta „Négyeseki" (Štvrtiny) v auguste roku 1982 narazili robotníci v hĺbke 3,5-4 m na časť dreveného člna. V člne, resp. v jeho bezprostrednom okolí objavili ďalšie nálezy v podobe 25-30 cm dlhých a 8-10 cm širokých opracovaných kameňov a pušky s rozbuškou vo veľmi zlom stave. Počas vyzdvihnutia sa drevený čln rozlomil. Význam tohto nálezu si uvedomil Gejza Horváth, ktorý dal 19. augusta čln prepraviť do Žitnoostrovského múzea.

O nálezoch prvýkrát informoval László Kovács, ktorý odhadol vek pušky do druhej polovice 19. storočia. Na základe toho si aj o člne mysleli, že ide pravdepodobne o zvyšky monoxylu, tj. člnu vyrobeného z kmeňa stromu z 19. storočia.

Nález ostal dlhé roky nepovšimnutý v sklade Žitnoostrovského múzea, resp. v Mestskom vlastivednom dome v Šamoríne. Etnológ múzea, Iván Nagy sa neskôr skontaktoval s archeológom Petrom Bartom, ktorý rádioizotópovou metódou určil, že strom, z ktorého čln vytesali, bol vyrúbaný niekedy medzi 350-265 p.n.l. Nakoľko sa drevo zvyčajne spracuje pomerne rýchlo po výrube, je dobrý dôvod si myslieť, že čln pochádza z 3. storočia pred Kristom. V tom čase žili na našom území Kelti. V katastri mesta, aj na okolí je známych až niekoľko nálezísk z tohto obdobia.

Počas odberu vzoriek a vedeckého skúmania vysvitlo aj to, že čln bol vyrobený nie z topoľa, ale z ihličnanu. Na reštaurovanie člna sa Žitnoostrovskému múzeu podarilo získať grant z Fond pre podporu umenia. Po reštaurovaní bude tento unikátny nález umiestnený v hlavnej budove Žitnoostrovského múzea.

Text a foto : Ľudovít Mathédesz

! Úloha !

Kde začínala niekdajšia cesta Štvrtiny? Nájdi na mape!
(V križovatke Kláštornej a Záhradníckej ulice a viedla až k Dunaju.)

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

10 - ŠAMORÍN, MESTO JAZIER

Z ústneho podania od starých Šamorínčanov vieme, že Šamorín mal ani nie pred sto rokmi ešte deväť väčších či menších jazier. Dnes sa z nich už žiadne nezachovalo. Kde boli? Kam zmizli tieto milé a užitočné vodné plochy z mesta?

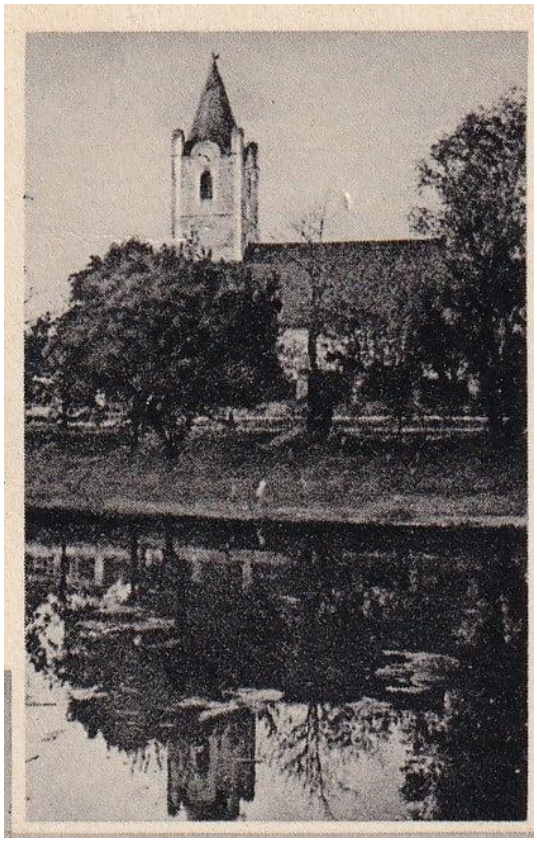

V starých časoch sa Šamorínom vinulo dunajské rameno s výdatným prietokom, ktoré umožnilo, aby mohli menšie obchodné lode kotviť až pri trhovisku s obilím a pri kostole, prichádzali nakladať tovar alebo ponúkali privezené komodity. Na mapách druhého vojenského mapovania vyhotovených medzi 1819 a 1869 je ešte dobre vidieť zvyšok tohto ramena pred cintorínom, z ktorého neskôr ostali už len tri jazierka: jazero Cigánske jazero, korčuliarske jazero Fehér-tó (Biele jazero) a jazero Németh-tó. Tieto jazerá dostali pomenovanie po majiteľoch domov na brehu. Do brán domov a k bráne cintorína sa ľudia dostali cez malé drevené lávky. Celé okolie bolo hlučné od kvákania kačiek a husí a od spevu žiab.

Je pravdepodobné, že aj ostatné jazerá, napríklad niekdajšie jazero Rajčúr, ktoré ležalo pri kasárňach, vzniklo podobným spôsobom. Jeho zvláštne pomenovanie pochádza zrejme z nemeckého výrazu *Reitschule*, ktorý znamená jazdeckú školu. Vojaci z kasární si sem vodili umývať a kúpať kone. V letných horúčavách sa však radi osviežili vo vlnách jazera i oni sami, aj Šamorínčania. Neskôr bolo jazero zasypané a na jeho mieste vybudovali dnešnú autobusovú stanicu.

Ako každý majer, aj náš Mestský majer mal svoje jazierko, ktoré sa volalo Majoroki-tó. Zmizlo z mapy mesta koncom 70. rokov spolu s touto mestskou časťou. Jazerá boli aj na periférii mesta – v Pomlé a tiež na ceste Négyeseki (jazero Kövecses, v preklade „štrkovité"), ktoré bolo so svojou priezračnou vodou obľúbeným kúpaliskom pre miestnych. Jazerá sa najdlhšie zachovali popri Dunajskej ceste (dnes pokračovanie Rybárskej ulice smerom na Dunaj), v krovinách a vŕbových porastoch, medzi nimi aj jazero Büdöske, ktoré bolo zasypané len pred pár rokmi.

Text a fotoarchív: Alžbeta Méryová

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

11 - FAUNA PRIESAKOVÉHO KANÁLA V ČILISTOVE

Úlohou priesakového kanála popri Hrušovskej zdrži je zachytenie spodných vôd presakujúcich od zdrže. Tieto vody sú následne odvedené tunelmi pod prívodným kanálom VDG medzi Kyselicou a Šuľanmi do dunajského ramena Patkáló. Nakoľko je v kanáli priesaková voda, nie je tu bahno a faunu žijúcu pod hladinou môžeme ľahko pozorovať až do hĺbky niekoľkých metrov.

Po svojom zrode bol priesakový kanál dlhé roky len akousi kamennou púšťou. Dnes už má svoje typické rastlinstvo a faunu.

Na prechádzke popri brehu kanála vidíme najmä vodné vtáky. Z nich dominuje kačica divá. Tento druh u nás hniezdi nezriedka aj dvakrát. Voda kanála vďaka neustálym priesakom len zriedkakedy zamŕza v zime a preto si tu nájdu početné kŕdle kačíc bezpečné útočisko. Najbežnejšími druhmi sú chochlačka sivá a chochlačka vrkočatá. Na rozdiel od kačice divej sú schopné ponoriť sa aj do niekoľkometrovej hĺbky. Často sa tu zdržiava labuť veľká, zvyknutá na prikrmovanie ľuďmi z brehu.

V pobrežnej vegetácii pravidelne hniezdi potápka malá, ktorú z brehu spoľahlivo spoznáme podľa typického zvuku. Hoci tu nehniezdia, volavky popolavé sa tu pravidelne vyskytujú, zriedkavejšie aj kormorán veľký. Príležitostne vidieť aj sliepočku vodnú a rybárika riečneho. Vo vzduchu je často vidieť rybára riečneho. V pobrežnej trstine sa ozýva spev trsteniarika.

Potápka malá (Tachybaptus ruficollis)

Typickými obyvateľmi kanála sú vodné hlodavce. Kto ich chce pozorovať, mal by sa prechádzať po brehu kanála v čase západu slnka. Ondatry pižmové žijú v okolí starej lodenice. Bobry sa po nemeckej reintrodukcii v 70. rokoch šírili pozdĺž Dunaja a do Šamorína sa dostali v roku 2006. Očividne sa im darí. Najviac bobrích nor môžeme vidieť na úseku kanála pred stavidlom pri Hrušovskej ceste.

Text: Lajos Tuba
Foto: Wikipédia

! Úloha !
Nájdi popri priesakovom kanáli stromy ohlodané bobrami! Zober si so sebou aj ďalekohľad!

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

12 - VTÁČÍ OSTROV PRI ŠAMORÍNE

Pri budovaní Vodného diela Gabčíkovo (1977-1992) bolo v okolí Šamorína zničených až 95% lesov a takmer 100% prirodzených dunajských habitatov. Na kompenzáciu tejto straty bolo na Hrušovskej zdrži vybudovaných niekoľko menších umelých ostrovov, ktoré mali v CHKO Dunajské luhy dotvoriť mozaiku habitatov a poskytnúť životný priestor dunajským druhom, ktoré nie sú viazané na lužné lesy, ale práve na prirodzené riečne habitaty Dunaja. Vtáčí ostrov pri Šamoríne jedným z nich.

Samotný ostrov má rozlohu 6,36 ha a patrí k nemu aj takmer uzavretá vodná plocha – záliv o rozlohe 1,16 ha. Ostrov je tvorený štrkovými usadeninami Dunaja a z typických dunajských habitatov nahrádza najmä prirodzené štrkové lavice. Brehová línia je takmer celá obsypaná kameňom, prirodzený charakter má len malá časť juhozápadného brehu. Napriek tomu sú habitaty na ostrove veľmi rôznorodé – sú medzi nimi plytké brehy s trstinou, strmé pieskové steny, štrkové lavice a útesy. Vďaka dobrej polohe a izolovanosti poskytuje vtákom výborné podmienky na nerušené odpočívanie.

Povrch ostrova je umelo a zámerne odlesnený – ochranári za účelom zachovania jeho charakteru a biotopov vykonávajú pravidelnú údržbu (kosbu) raz za rok na prelome augusta a septembra. V období hniezdenia (marec – august) platí prísny zákaz vstupu na ostrov.

Vtáčí ostrov je vďaka svojej výnimočnosti chráneným územím, je súčasťou CHKO Dunajské luhy.

Mapa Vtáčieho ostrova (zdroj: Google)

Stálymi, resp. prechodnými obyvateľmi Vtáčieho ostrova sú nasledujúce druhy:

Potáplica stredná (severský druh, u nás len zimuje), kormorán veľký, beluša veľká, kačica ostrochvostá, kačica hvizdárka, kačica chrapačka, hlaholka severská, chochlačka vrkočatá, bocian čierny, volavka popolavá, kršiak rybár, orliak morský (vyskytuje sa tu najmä na jeseň), králik divý

Text: Valéria Kličková Szomolai

! Dôležité !

- Vtáčí ostrov nahrádza niektoré pôvodné dunajské habitaty zničené pri výstavbe vodného diela, práve tie zriedkavejšie nelesné biotopy, najmä strmé vymývané brehy a štrkové útesy, ktoré rieka vytvára v prirodzenom stave a ktoré dnes už bez revitalizačných zásahov nevznikajú
- Aby si zachoval svoj charakter, nesmie zarásť lesom
- Je dôležitým odpočívadlom a hniezdiskom pre množstvo druhov vtákov

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

13 - HRUŠOV – ZATOPENÉ SPOMIENKY

Zemepanská usadlosť *Hrušov* pri Šamoríne sa v prameňoch spomína už v roku 1236. V roku 1471 bola osada zničená povodňou a toto pomenovanie sa odvtedy vzťahovalo už len na opustený majer. Pôvodní obyvatelia Hrušova sa usadili na vyššie položenom mieste neďaleko Šamorína. Chovali tam dobytok a podľa mlieka, ktoré nosili do Šamorína, nazvali novú usadlosť Mliečno/Tejfalu. V priebehu druhej polovice 19. storočia sa pristúpilo k regulácii toku Dunaja. Do tých čias pretekalo cez Šamorín, príp. jeho kataster niekoľko dunajských ramien. Súčasne s reguláciou toku Dunaja bol vybudovaný prístav Hrušov, od Mliečna vzdialený necelé tri kilometre.

Rekreačné stredisko Hrušov patrilo k prvým rekreačným strediskám vybudovaným na brehu Dunaja. V roku 1968 v Hrušove sprevádzkovali reštauráciu Kormorán spolu s rekreačnou oblasťou, ktorá zahŕňala ubytovanie v pätnástich štvorposteľových chatkách a piatich šesťposteľových apartmánoch ako aj stravovanie v reštaurácii, kde podávali rybie špeciality. Reštaurácia lákala návštevníkov aj tanečnými zábavami s kapelou Františka Hartmana.

Vybudovaním rekreačného strediska Hrušov zanikli pasienky v Hrušovskom majeri. Pretože voľne pasúci sa dobytok priťahoval lietajúci hmyz, rozhodlo sa ho roľnícke družstvo ustajniť. Reštauráciu Kormorán nazvali podľa vodného vtáctva, ktoré hniezdilo na dunajskom Ostrove kormoránov pri Hamuliakove. Reštaurácia sa pýšila veľkou terasou, do ktorej boli priamo zabudované storočné stromy. Stála na betónových pilieroch, aby sa pri prípadných záplavách predišlo jej zatopeniu.

Hrušov patril k prvým rekreačným strediskám na brehu Dunaja a k najkrajším rekreačným areálom na Slovensku vôbec. Výletnými loďami sem privážali návštevníkov z Bratislavy. Cestou do Hrušova mohli obdivovať aj vtáčiu rezerváciu - ostrovček, miestnymi nazývaný *Limpopo*. Organizovali sa tu medzinárodné kanoistické preteky, ako aj preteky motorových člnov. Stal sa aj obľúbeným miestom filmárov. V areáli neskôr postavili aj súkromné chatky (okolo 150). Stáli na brehu Dunaja a v tzv. malmošskej časti. Tu stál kedysi známy Bendeho mlyn a práve sem sa kedysi chodievali starí Šamorínčania slniť a kúpať dávno predtým, ako vybudovali legendárny Hrušov.

Leto v roku 1985 bolo posledné, kedy prijímali v rekreačnom stredisku objednávky na týždenné pobyty organizované Čedokom a Tatratourom. Druhá polovica 80. rokov znamenala definitívny koniec Hrušova. Do chatiek aj reštaurácie sa zahryzli radlá buldozérov a pýcha Žitného ostrova sa neskôr definitívne ocitla pod vodou dnešnej Hrušovskej zdrže za čilistovskou hrádzou.

Autor a fotoarchív: Soňa Zakariášová

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

14 – TAJOMSTVÁ HRUŠOVSKEJ ZDRŽE

Aké tajomstvo ukrýva Hrušovská zdrž? Jedno z nich sa viaže k minulosti, druhé sa týka budúcnosti.

Hrušovská zdrž je súčasťou Vodného diela Gabčíkovo. Jej meno pochádza od obľúbeného šamorínskeho letoviska, ktoré tu kedysi stálo. Vzdutie začína už v Bratislave pod Prístavným mostom na úrovni riečneho kilometra (rkm) 1862, ale charakter zdrže nadobudne až za Jaroveckým ramenom plnom hausbótmi na rkm 1858. Zdrž končí po 16 km pri Čilistove a pokračuje v podobe odizolovaného prívodného kanála až k elektrárni v Gabčíkove. Zdrž je v stupni Čunovo rozdelená na dve časti, s hornou časťou pri Kalinkove a dolnou pri Hamuliakove a Šamoríne. Celková plocha zdrže je 25 km^2. Ako prvý bol pri Šamoríne vybudovaný umelý ostrov, dnes vyhlásený za vtáčiu rezerváciu (je ním *Vtáčí ostrov*). Odvtedy vznikli ďalšie podobné ostrovy a podľa plánov vodohospodárskych podnikov bude proces budovania ostrovov pokračovať aj v najbližších rokoch.

Zdrž bola totiž vybudovaná práve na mieste, kde sa tok Dunaja po prekročení Devínskej brány a po vstupe na Žitný ostrov spomaľuje a ukladá naplaveniny, štrk a piesok. Tento proces trvá už niekoľko stotisíc rokov, v dôsledku čoho bola pri Šamoríne vytvorená 270 m hrubá vrstva štrkopieskov a nižšie pri Gabčíkove dosahuje až 400 m. Proces ukladania sedimentov pokračoval nezávisle od napustenia Hrušovskej zdrže a pri povodniach sa deje ešte intenzívnejšie. Preto aj hĺbka vody v zdrži každoročne klesá o 15-20 cm. Vzhľadom na to, že zdrž nebola ani pôvodne príliš hlboká, v súčasnosti sú niektoré jej časti už v stave blízko zazemnenia. Podľa údajov z roku 2011 dosahuje hĺbka v hornej časti, nad haťou ledva 0,5 m. Hĺbka v okolí Šamorína je okolo 2-3 m, no miestami klesá pod 1 m.

V roku 2011 vybagrovali zo zdrže 47000 m^3 sedimentov – vtáčie ostrovy v okolí Kalinkova vznikli práve ich následným uložením.

Podľa štúdie publikovanej vodohospodárskymi inštitúciami v roku 2020 je možné v oblasti šamorínskeho zálivu zachovať niekoľkometrovú hĺbku vody. Je však potrebné v zdrži vybudovať pozdĺžnu prekážku smerom k plavebnej dráhe, ktorá by zabránila zanášaniu. Optimálnym riešením sa javí vybudovanie radu ostrovov. Z navrhnutých 7 ostrovov by mali štyri aj vnútorné zálivy. Otázka, ktorý ostrov bude plniť ekologickú a ktorý rekreačnú funkciu, ostáva nateraz otvorená a bude predmetom dohody.

Text: Lajos Tuba,
Foto: enviroportal.sk

! Úloha !

- Podarilo sa Ti v texte odhaliť dve tajomstvá Hrušovskej zdrže?
- Poprechádzaj sa na brehu Hrušovskej zdrže a preskúmaj hladinu ďalekohľadom!

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

15 - REMESLÁ NAŠICH PREDKOV - RYŽOVANIE ZLATA

Dunaj prináša zlato najmä vďaka svojim prítokom z Álp, ktoré ukladá za Devínskou bránou na Žitnom ostrove, spolu s ostatnými usadeninami. Práve vďaka tomu mohli ľudia v našich končinách ryžovať zlato už celé tisícročia.

Ryžovač zlata na nížine to má omnoho ťažšie ako jeho kolega v horách, ktorý hľadá zlato viditeľné voľným okom (tzv. nuggety). Kým sa však zlato dostane po prúde rieky k nám, je po 600 - 800 kilometroch už značne ošúchané, erodované, preto majú dunajské zlatinky už len priemerne 0,3 mm, sú teda menšie ako zrnko piesku.

Cieľom ryžovania je, aby sme z riečnych usadenín oddelili tie najťažšie sedimenty, z ktorých je najťažším práve zlato. Na šikmej ploche ryžovacej lavice používanej na nížinných riekach sú ľahšie sedimenty zmývané prúdom vody, kým čierna ťažká frakcia (minerály železa) ostáva zachytená v hornej časti lavice spolu so zlatinkami. Tento čierny prášok kedysi používali na pečatenie oficiálnych dokumentov, pokrývali ním nielen atrament, ale aj horúci vosk, do ktorého natlačili pečiatku. Ryžovači zlata boli richtármi nútení, aby tento čierny prášok, už bez zlata, odovzdávali na úrad. Keďže sa málokedy podarilo dokonale oddeliť čierne usadeniny a zlato, výskumníci tvrdia, že na stredovekých listinách Šamorína sa na úradnej pečiatke blyštia aj zlatinky.

Oddeľovanie železitých minerálov a zlata sa deje zahrievaním za pomoci ortuti. Ortuť a zlato tvoria amalgám, ktorý sa dá ľahko oddeliť od hlušiny. Z amalgámu je potom potrebné odstrániť ortuť, čo sa deje šetrným zahrievaním. Získajú takmer čisté zlato s malým obsahom striebra. Takto získané zlato mohol ryžovač vymieňať za peniaze na úradných miestach určených kráľom. V našom regióne boli takéto „zmenárne" v Bratislave, Győri a v Komárne.

Zaužívaný postup ryžovania zlata na Dunaji po prvýkrát opísal Antal Khín, zakladateľ šamorínskeho Žitnoostrovského múzea. Ryžovanie zlata má v Mestskom vlastivednom dome samostatnú miestnosť, kde sú vystavené repliky nástrojov podľa výbavy Imricha Zsemlovicsa zo Zlatnej na Ostrove. Uvidíme tu aj archívne fotografie znázorňujúce prácu ryžovačov zlata.

Text a foto: Lajos Tuba

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

16 - ČILISTOVSKÝ VODNÝ MLYN

Múka z mletia obilia patrila vždy medzi základné potraviny. Boli jej potrebné veľké množstvá a preto boli mlyny melúce obilie všade dôležitým prvkom miestneho hospodárstva. Na Žitnom ostrove využívali na pohon mlynov najmä vodnú energiu. Na nížinných tokoch stáli vodné mlyny na spodný náhon, u ktorých poháňal mlynské koleso prúd vody. Gazdovia prinášali obilie do mlynov na voze a z mlynu dostávali späť múku z vlastnej suroviny. V Maďarsku sa používanie sita rozšírilo v 17. storočí. Výkon vodných mlynov bol však obmedzený a preto na miestach na to vhodných pri Dunaji fungovalo až 10-15 mlynov v jednej dedine.

Podľa mapy vyhotovenej počas tretieho vojenského mapovania (1869-1887) boli v okolí Šamorína vodné mlyny pri dnešnom Hamuliakove a Čilistove, na dunajskom ramene Malmosi.

Dunajské vodné mlyny boli pôvodne lodné mlyny, u ktorých sa široké mlynské koleso točilo medzi trupom hlavnej lode ukrývajúcom mlyn a malou loďou ukotvujúcou obrovský drevený hriadeľ. Mlynári počas inštalácie mlyna vyhľadávali silnejší prúd a preto pravidelne dochádzalo ku konfliktom medzi nimi a lodiarmi. V našich končinách museli napokon ustúpiť mlynári, ktorých úrady vykázali na breh a museli pokračovať na kolových mlynoch. Práve takýto mlyn je zvečnený v čilistovskej kronike učiteľa Ede Kindernay.

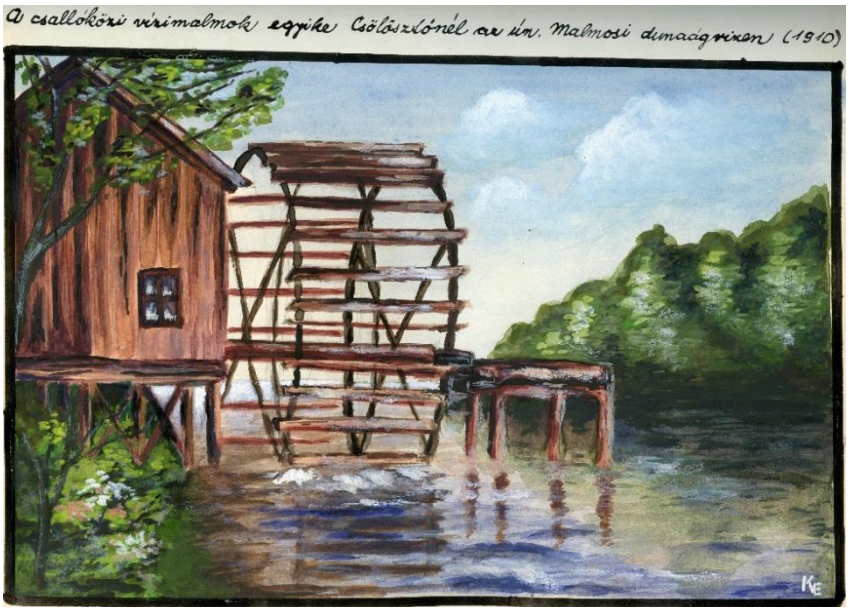

Vodné mlyny začali upadať koncom 19. storočia objavením vysokovýkonných valcových mlynoch. Napriek tomu slúžili miestnym komunitám ešte celé desaťročia. Viaceré z nich boli opäť uvedené do prevádzky po pustošení druhej svetovej vojny. V 50. rokoch však bola do obcí zavedená elektrina a rozšírením malých domácich šrotovníkov už vodné mlyny neboli potrebné ani na pomletie krmiva pre zvieratá. Ich úpadok bol napokon zavŕšený nástupom socializmu, kedy bolo zakázané súkromné podnikanie a uzavreli aj posledné pracujúce vodné mlyny.

I keď v okolí Šamorína už stôp po vodných mlynoch niet, na Malom Dunaji môžeme vidieť štyri. Je to rarita po celej dĺžke Dunaja, o to viac, že každý z nich je iný typ mlyna. Máme teda možnosť spoznať vlastnosti a výhody rôznych typov vodných mlynov.

Text: Lajos Tuba

! Úloha !
Porovnaj doma jednotlivé typy múk – hladkú, polohrubú a hrubú!

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

17 – PRVÝ STÁLY FOTOATELIÉR ŠAMORÍNA

Fotografovanie je jedným z najúžasnejších vynálezov 19. storočia, ktoré má oficiálne „narodeniny" 19. augusta 1839.

Etelka Röck (po manželovi Némethová, 1860-1953) otvorila v Šamoríne svoj prvý ateliér s bočným nasvietením po roku 1895. Jej dedko, potomok slávnych sitárov z Pinkafeldu (dnes Rakúsko) sa v Šamoríne usadil začiatkom 19. storočia a vďaka svojim znalostiam a úsiliu získala jeho rodina v Šamoríne veľký rešpekt. Prečo začala Etelka s fotografovaním, nevieme, ale faktom je, že akonáhle si otvorila svoj ateliér s označením ***Németh Béláné (E.) fényképészeti műterme***, ešte v mladom veku ovdovela. Tak sa fotografovanie stalo zdrojom obživy pre vdovu s piatimi deťmi. A bolo to lukratívne remeslo, nakoľko vtedy bolo ešte fotografovanie veľmi zriedkavé, dovoliť si to mohli len boháči. V Etelkinom ateliéri boli vyhotovené prekrásne portréty v sépiovom prevedení. Etelka fotila obyvateľov Šamorína a okolia, veľkých aj malých, celých 40 rokov. Časom sa jej pomocníčkou v ateliéri stala dcéra Vilma, ktorá si tu so svojim nadaním pre umenie prišla na svoje.

Portrét neznámeho manželského páru

Etelka a Vilma. Dve emancipované ženy v malom meste na Žitnom ostrove. Už v tých časoch vyčnievali zo šamorínskeho verejného života vyžadujúceho od žien držanie sa svojej tradičnej roly. Prvé krásne šamorínske pohľadnice vznikli práve z ich exteriérových záberov.
Ich ateliér stál na začiatku Mliečňanskej ulice na mieste niekdajšej kotolne a dnešných sociálnych nájomných bytov. Fungoval približne do roku 1938. Budova bola počas druhej svetovej vojny zbúraná.

Ateliér Etelky Németh: Hlavné námestie so sochou sv. Trojice

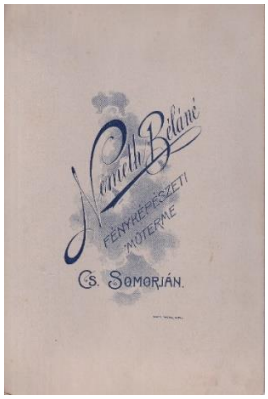

Text a foto: Alžbeta Méryová

! Úloha !

- Viete, čo znamená *camera obscura*?
- Vyhľadajte si v rodinnom fotoalbume veľmi staré fotky a spýtajte sa Vašich rodičov a starých rodičov, kto je na fotke, kedy a kde fotky vznikli.
- Nájdite na mape mesta, kde bol fotoateliér Etelky Röck!

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

18 – STARÉ ŠAMORÍNSKE ZNAČENÉ TEHLY

Tehly sa vyrábajú z vlhkej hliny a slamených úlomkov, sušia sa na slnku alebo sa starostlivo vypália v peci. Sú stavebným materiálom a komponentom múrov. Tehla sušená na slnku sa volá nepálená tehla. Odkedy vlastne človek používa tehly na stavbu? Nevieme presne, ale podľa Biblie, Starého zákona bola aj babylonská veža postavená z tehál: »Tu si povedali jeden druhému: „Poďme, narobme tehál a vypáľme ich v ohni!“. Tehly im slúžili namiesto kameňa a asfalt namiesto malty..« (1Mojžiš 11,3). Výroba tehál bola úlohou otrokov a zajatcov. Aj v epoche *Gilgameša* z r. 2500 p.n.l. odznie otázka: „Staviaš dom z kamene a tehál?“ Výroba tehál teda pochádza z Mezopotámie a Egypta, odkiaľ sa rozšírila do celého sveta.

V Európe boli majstrami pálenia tehál Rimania. Remeslo sa rozšírilo do všetkých provincií ríše prostredníctvom rímskych légií. Na bývalých rímskych vojenských základniach nachádzame aj dnes vysoko kvalitné staroveké tehly a škridle vo veľmi dobrom stave, značené (signované) symbolom tej-ktorej légie. V našich končinách sa výroba tehál rozšírila v časoch tureckej nadvlády, vtedy už neboli drevené hradby dostatočnou ochranou pri obliehaní.

V Šamoríne boli dostupné všetky zdroje potrebné k výrobe tehál: voda a hlina z Dunaja, slamy bolo dostatok, palivové drevo k vykúreniu pecí bolo k dispozícii v lesoch. V mestskej výrobni tehál – v Tehelni – vznikali za vedenia majstra tehliara kvalitné šamorínske tehly po tisíckach a boli aj značené. Aké znaky boli do tehál vytlačené? Aký bol ich význam? Na mestské tehly vytlačili najmä rok pálenia a znak SV – Somorja Város – významom Mesto Šamorín. Pripravenú hlinenú masu natlačili do drevených debničiek, zahladili povrch a na spodok buď vyryli alebo uložili vybraný znak. Kvádre vyklopené z formy následne na vzduchu usušili, potom v stohoch alebo obrovských tehliarskych peciach pri veľmi vysokej teplote vypálili. Znaky na hladkých tehlách zaistili lepšiu priľnavosť, no boli súčasne aj značkou kvality. Znaky na tehlách boli zabudované do múrov domov a pivníc. Ako správa vo fľaši, boli skryté po celé roky a odkryli sa až pri demolácii domu. Na tehly mohli byť vytlačené aj monogramy, šľachtické, resp. štátne erby alebo rôzne symboly podľa objednávky: srdce, slon, žeriav, včelí úľ atď. Počas sušenia sa stávalo, že si svoj otlačok v tehle zanechala zatúlaná sliepka alebo neposedný pes. Sem-tam sa stali aj chyby pri výrobe a znaky na tehle bývali omylom vytlačené zrkadlovito. Zberatelia sa snažia dešifrovať tieto znaky. A keď aj nie, aj z týchto starých tehál nesúcich odkaz minulosti je stále možné postaviť niečo krásne a trvácne.

Text a foto: Alžbeta Méryová

Tehly Mesta Šamorín

19 – ŠAMORÍNSKA TEHELŇA

Starí Šamorínčania si ešte možno pamätajú, kde sa asi medzi Šamorínom a Hamuliakovom nachádzala „Tehelňa", úplne presne si to už málokto pamätá. Niet divu, keďže sa aj okolitá krajina, kedysi malebná a dunajskými ramenami popretkávaná, po vybudovaní vodného diela zmenila na nepoznanie. Rozpadajúce sa obytné a hospodárske budovy starej tehelne zbúrali ešte v 1980. rokoch. Dnes je na danej ploche súkromná chatka s rampou a upozornením „Súkromný pozemok". Na lokalite s rozlohou len niekoľko hektárov nám naznačuje už len zarastený zvlnený terén, kde mohli byť staré hliniská.

Mapy vyhotovené v rámci vojenských mapovaní v 18-19. storočí a mestské mapy udávajú lokality pálenia tehál celkom presne od konca 18. storočia. Tehly sa vždy pálili na miestach bohatých na hlinu a vodu, presné lokality sa mohli meniť v čase povodní alebo po objavení nových hlinísk. Často prebiehala výroba a pálenie tehál aj na viacerých miestach naraz.

Výroba tehál bola po celé stáročia pod dohľadom mesta a preto aj v archíve ostalo množstvo dokumentov týkajúcich sa starej tehelne. Z doteraz nájdených nájomných zmlúv pochádza tá najstaršia uzatvorená s Antalom Millerom z roku 1788. Vynikajúcimi majstrami tehliarmi boli v 19. storočí Mátyás Steiner a syn. Niekedy okolo roku 1896 sa zo Žiharca do Šamorína dostal majster tehliar János Ürge (1849-1919). Posledným v rade šamorínskych majstrov bol Károly Kozsich (1880-1959), ktorý sa z Bratislavy do Šamorína priženil k manželke Izabelle Bargár začiatkom 20. storočia. Bol veľmi nadaným a úspešným cyklistom, vyhrával prestížne preteky a funkciu majstra v šamorínskej tehelni zastával až do likvidácie podniku.

Výroba a pálenie tehál boli ťažkou prácou trvajúcou od skorej jari do neskorej jesene. Napriek tomu vo výrobe pracovali aj ženy, aj deti. Na svete sú ešte zaostalé krajiny, kde sa tak deje dodnes. Tehelňa fungovala ako samostatné malé hospodárstvo, jej pracovníci bývali priamo v areáli aj so svojimi rodinami. Chovali tam zvieratá, hospodárili na pôde a pestovali plodiny.

Text: Alžbeta Méryová
Foto: János Kožich

! Úloha !
Na bicykli sa zo Šamorína raz-dva dostaneš k lesíku Tehelne. Poprechádzaj sa v ňom!

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

20 – PARNÝ MLYN A PARNÉ KÚPELE V ŠAMORÍNE

Mlynárstvo bolo na Žitnom ostrove odjakživa dôležitým hospodárskym odvetvím. Nie nadarmo volali naše kraje s bohatou úrodou obilia špajzou národa. Šamorín a okolie boli známe svojimi vodnými mlynmi na Dunaji. Koncom prvej dekády 20. storočia tu ešte fungovalo niekoľko tuctov vodných, resp. lodných mlynov. Ich majiteľmi boli zámožní majstri mlynári, ktorých mlyny mleli až do príchodu zimných mrazov a zabezpečovali im dôstojné živobytie.

19. storočie bolo obdobím priemyselnej revolúcie. Po vynáleze parného stroja s pohonom na uhlie sa v takmer každom segmente hospodárstva začala mechanizácia. V Šamoríne vznikla na základe dokumentov prijatých valným zhromaždením dňa 29. decembra 1898 akciová spoločnosť **Šamorínsky parný mlyn**. Predmetom činnosti spoločnosti so základným imaním 80-tisíc korún bolo vybudovanie a prevádzkovanie moderného parného mlyna. Parný mlyn bol v šamorínskom chotári skutočne do roka vybudovaný a jeho prevádzku spustili už v roku 1899. Hlavným mlynárom bol Samuel Szlamka. Mlyn pracoval za pomoci parného stroja s výkonom 50 koní, troch odborných pracovníkov a ôsmich nádenníkov. Ročná výrobná kapacita mlyna bola 3000 ton múky. Dunajské vodné mlyny preto z roka na rok strácali objednávky a postupne sa znížil aj ich počet.

Šamorínsky Parný mlyn medzi 1899 a 1903 (archív)

Dnes je to už ťažko predstaviteľné, ale kedysi nebývala kúpeľňa ani u bohatších. Kde aj bola, tam museli doniesť vodu zvonka zo studne a zohrievať ju na peci. Využijúc možnosti dané parným strojom bola do registra šamorínskych podnikov dňa 28. januára 1904 zapísaná dcérska spoločnosť Parného mlyna pod názvom **Parné kúpele** a bola vybudovaná v jeho priamom susedstve. Budova kúpeľov stojí dodnes. Šamorínsky Parný mlyn, miestnymi nazývaný ako „červený mlyn“ bol v rokoch po druhej svetovej vojne zbúraný, na jeho mieste vyrástol obchodný veľkosklad.

Text: Alžbeta Méryová

! Úloha ! Nájdi budovu parných kúpeľov na Seneckej ceste!

Parné kúpele a parný mlyn okolo roku 1904 (archív)

Budova Parných kúpeľov na Seneckej ceste dnes (A. Méryová)

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

21 – ŠAMORÍNSKY VALCOVÝ MLYN A ELEKTRÁREŇ

Krátko po prelome 19. a 20. storočia sa priemysel a technológie rozvíjali veľmi rýchlo. Už v čase, keď od spustenia prvého šamorínskeho parného mlyna neprešlo ani desať rokov, bolo potrebné parný mlyn rozšíriť, modernizovať a vybudovať v Šamoríne elektráreň. Záujmová spoločnosť, ktorá chcela tieto inovácie čo najskôr zaviesť, začala rokovať s vedením akciovej spoločnosti Šamorínsky parný mlyn už koncom druhej dekády 20. storočia. Podľa dobovej tlače však všetky pokusy na realizáciu tohto zámeru zlyhali. Po tom, ako kvôli riadiacim a ekonomickým otázkam definitívne padla možnosť dohody s majiteľmi prvého mlyna, sa spoločnosť rozhodla vybudovať úplne nový podnik. 17. januára 1911 založili akciovú spoločnosť **Šamorínsky valcový mlyn a elektráreň** so základným imaním 200-tisíc korún. Podnik vybudoval nový parný mlyn s väčšou kapacitou a tiež elektráreň pre účely verejného osvetlenia v Šamoríne. Spoločnosť získala podnikateľské oprávnenie 8. júna 1911. V roku 1913 sa začalo budovanie verejného osvetlenia v Šamoríne.

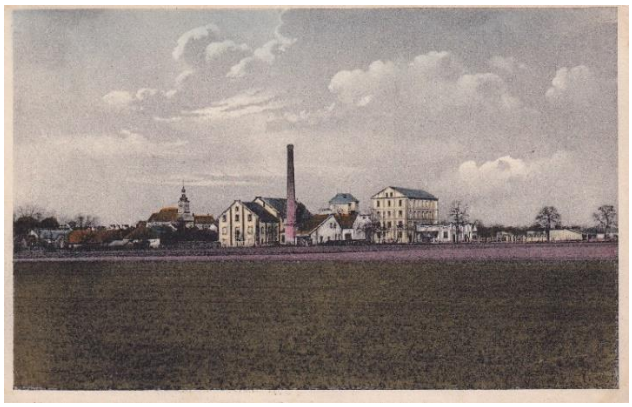

Dva parné mlyny Šamorína okolo 1920

V rokoch 1916-17 bola vybudovaná koľaj od pomlejskej železničnej stanice k parným mlynom, ktorá obsluhovala aj tieto zariadenia. Nový mlyn bol modernejší a bezpochyby aj úspešnejší ako prvý, ktorý tento konkurenčný boj čoskoro vzdal. Dlhé roky nepracoval, až sa dražbou v roku 1936 dostal k spoločnosti Šamorínsky valcový mlyn a elektráreň, takže napokon predsa len skončili oba mlyny v rukách jednej spoločnosti.

V nedeľu večer, 28. septembra 1947 vypukol v Šamoríne veľký požiar, v ktorom vzplanula a úplne vyhorela budova valcového mlyna. Po následnej rekonštrukcii slúžila budova ako sýpka ešte celé desaťročia.

Vyhorený valcový mlyn na druhý deň poobede. 29. september 1947

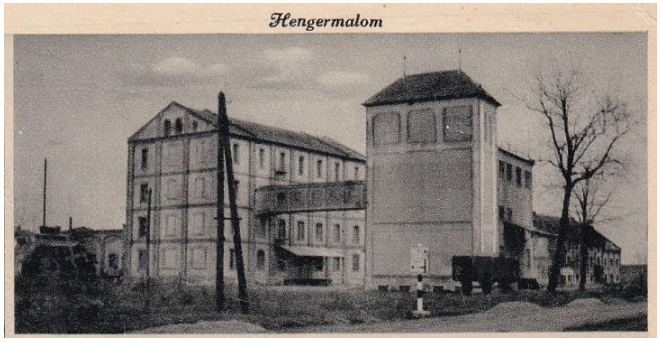

Text a fotoarchív: Alžbeta Méryová

! Úloha !

Budova valcového mlyna stojí aj dnes, ak ju nájdete, poprechádzajte sa v nej!

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

22 – POKLADY ŠAMORÍNSKYCH HASIČOV

Dobrovoľný hasičský zbor Šamorín je jedným z najstarších hasičských organizácií na Žitnom ostrove. Dobrovoľný požiarnický oddiel (predchodca dnešného zboru) vznikol 12. októbra 1873 a odvtedy stále funguje. Cieľom hasičov je záchrana života a ochrana majetku, ale medzi ich typické činnosti patrí okrem hasenia aj požiarna prevencia a v posledných rokoch čoraz viac aj technická záchrana.

Prvá požiarna zbrojnica bola v Šamoríne vybudovaná v roku 1928 na Mestskom majeri (viď obrázok), dovtedy bolo požiarnické vybavenie skladované roztrúsene po celom meste u členov zboru (u majstrov, u gazdov). Výstavba zbrojnice vo veľkom prispela k zrýchleniu a zjednodušeniu zásahov. Táto zbrojnica bola pred výstavbou neskoršieho sídliska Mestský majer v roku 1969 zbúraná. Dnešná, nová požiarna zbrojnica bola postavená v roku 1971 ako majetok mesta. Odvtedy bola už viackrát pristavaná a v roku 2011 prešla celkovou rekonštrukciou. Je jedným z mála zbrojníc, ktoré sú využívané súčasne profesionálnymi aj dobrovoľnými hasičmi. V roku 2020 boli na nádvorí vybudované nové garáže a samotné nádvorie bolo tiež zrekonštruované, všetko za podpory fondov Európskej únie.

Členstvo dnešného zboru vo veku nad 15 rokov činí 116 osôb. Hasiči si aktívne vychovávajú svojich nasledovníkov. Mladým hasičom sa podľa vekovej kategórie (7- až 8-roční, 8-až 15-roční a nad 15 rokov) venujú na tréningoch v zbrojnici trikrát do týždňa. Hasiči majú od roku 1875 aj dychový orchester, od roku 2012 sa venujú aj ochrane historického hasičského vybavenia. Nakoľko sa v Šamoríne zachovali len dva historické hasičské nástroje – oporný rebrík z konca 19. storočia, dnes už zrekonštruovaný a ručná striekačka z Čilistova z roku 1871, členovia zboru sa snažia identifikovať typy vybavenia používaného kedysi v Šamoríne a zodpovedajúce kusy zaobstarať. Tieto plánujú v blízkej budúcnosti zrenovovať a v roku 2023, na 150. výročie vzniku zboru vystaviť ako stálu expozíciu v priestoroch hasičskej zbrojnice.
Požiarnici za svoju relikviu považujú maľbu veľkého šamorínskeho požiaru v 17. storočí, kedy ustupujúci Turci podpálili mesto. Aj táto maľba bola takmer celá reštaurovaná. Dnes je vystavená v budove Koruny.

Text: Valéria Kličková Szomolai, Ľudovít Ürge
Foto: DHZ Šamorín

? Vedeli ste ?
- kde bola v Čilistove požiarna zbrojnica? (*V budove dnešnej cukrárne Sladká Máňa*)
- koľko dobrovoľných hasičských zborov funguje v Šamoríne? (*Dva – v Mliečne a v Šamoríne*)
- kto je patrónom hasičov? (*Sv. Florián*)
- že kedysi zvolávali dobrovoľných hasičov na zásah sirénou? (*Dnes zvolávajú sms-kou*)
- že dobrovoľní hasiči, ktorí nemusia mať povinné služby, sa musia dostaviť do zbrojnice, prezliecť a vyraziť na zásah do max. 10 minút? Profesionálni hasiči v službe musia vyraziť do max. jednej minúty.
- že kedysi mali hasiči aj lezecký oddiel, ktorý hasil oheň na vyšších budovách v Šamoríne?

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

23 – SLÁVNI ŠAMORÍNSKI ČIŽMÁRI

Kedysi dávno znamenalo byť majstrom mať rozsiahle znalosti a veľkú prax a na druhej strane aj materiálne zabezpečenie a spoločenskú prestíž. Posledným šamorínskym majstrom čižmárom bol László Baráth (1886-1963), ktorý mal remeslo v krvi – už od čias svojho pradedka. Vo svojej maličkej dielni v štvrti remeselníkov, na Kováčskej ulici vyrábal spolu s bratom Jánosom čižmy excelentnej kvality. Kým trval dopyt po ručne šitých kožených čižmách, bolo remeslo podávané z otca na syna. Začiatkom 19. storočia šilo v Šamoríne čižmy 55 čižmárov a obuvníkov. Pracovali na objednávky a dodávali na známe trhy. Ušité čižmy zbierali do veľkých trhových bední a kočom ich viezli na trh. Šamorínski majstri boli spokojní aj doma, okrem Šamorínčanov brali slávne šamorínske vodné čižmy (vodotesné čižmy s dlhou sárou) po stovkách aj dunajskí lodníci prepravujúci obilie či dobytok.

Šamorínski čižmári si založili cech začiatkom 17. storočia (zakladateľská listina je z roku 1630). Cechy chránili záujmy remeselníkov a fungovali podľa cechových pravidiel zaručujúcich majstrom a učňom dôstojné živobytie a ochranu. Všetky cennosti cechu – pečiatku, dokumenty a peniaze – boli prechovávané v cechovej truhlici. Rodina Baráthová darovala v roku 1930 dve zdobené cechové truhlice s odznakom cechu vznikajúcemu Žitnoostrovskému múzeu v Šamoríne, dnes sú súčasťou expozície múzea v Dunajskej Strede.

Na čele cechu stál cechmajster, ktorý ochraňoval členov cechu a nečlenov („babrákov") nepúšťal na miestne trhy. Majstri si nepretržite vychovávali nasledovníkov, deti k nim chodili za učňa už vo veku 10 rokov. Ich „štúdium" mohlo trvať aj osem rokov, kedy nakoniec získali výučný list a mohli sa stať pomocníkom čižmára. Majstrami sa mohli stať až keď sa aj v cudzine u iných majstrov („na vandrovke") zdokonalili v remesle a po návrate vytvorili „majsterštuk", tj. majstrovský výrobok ako dôkaz majstrovských zručností. Miniatúrne čižmy na fotke sú takýmito majstrovskými výrobkami.
V dôsledku rozvoja kapitalizmu boli napokon cechy nariadením z roka 1872 zrušené a začalo sa aplikovať právo slobodného podnikania. V Šamoríne bol v roku 1874 založený Priemyselný spolok čižmárov. Avšak do druhej polovice 20. storočia už všetci slávni šamorínski majstri čižmári pominuli.

Text a fotky exponátov Žitnoostrovského múzea: Alžbeta Méryová

! Úloha !
Navštívte s rodinou Žitnoostrovské múzeum v Dunajskej Strede, kde môžete naživo vidieť mnoho exponátov popísaných v tejto publikácii!

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

24 – ŠAMORÍNSKI MEDOVNIKÁRI

Z niekdajších šamorínskych trhov známych široko-ďaleko nesmeli chýbať stánky medovnikárov. V 18. storočí sa Šamorín stal centrom výroby medovníkov na Hornom Žitnom ostrove vďaka šikovným miestnym majstrom.

Medovník je chutné suché trvanlivé pečivo z koreneného medového cesta. Formičky kedysi používané šamorínskymi medovnikármi boli veľmi rozmanité, boli drevené (najčastejšie z dreva hrušky obyčajnej alebo planej, orecha alebo jablone) s negatívne vyrytými motívmi. Z cukrárskych dielní vzišli hotové umelecké diela, ktoré svedčili o tom, že medovnikári sú zároveň aj zručnými drevorezbármi. Aby sa medovníčky ešte lepšie predávali, zdobili ich farebným cukrovým poťahom, pestrými kvetinovými vzormi, malými obrázkami a kúskami zrkadla. Ak už nevyšlo na nič iné, z trhov si medovníky odniesli aj tí chudobní.

Medovnikár István Fiala v roku 1928 daroval vznikajúcemu Žitnoostrovskému múzeu cenné formičky od rodiny Welszovej, svojich predkov medovnikárov, celkom 11 kusov. Niekoľko z nich bolo obojstranných. Je teda zachovaných spolu 16 rôznych vzorov a dnes sú vystavené v dunajskostredskom múzeu. Z formičiek s ľudskými postavami dominujú najmä husári, jazdci, muži a ženy v slávnostnom oblečení alebo dievčatá v kroji. Obľúbené boli aj srdiečka, zdobené meče, fajky, kone, orol alebo husle. Vek týchto starých formičiek odhadujú na niekoľko sto rokov.

Významným majstrom medovnikárom bol János Polonyi, narodený v roku 1878 v Šamoríne. Za medovnikára sa vyučil v Bratislave a ako učeň pôsobil aj v Budapešti a Viedni. Vlastnú živnosť si otvoril v roku 1920.

Storočnú cukrársku výrobu Istvána Fialu v roku 1928 prebral cukrár a majster medovnikár Lajos Pleyer, ktorý sa narodil v roku 1897 v Petržalke a remeslo prebral od svojho otca.

Posledným šamorínskym medovnikárom, ktorý piekol ešte počas druhej svetovej vojny, bol Ferenc Domián, svoju pekáreň prevádzkoval vo vlastnom dome na Pomlejskej ulici.

Text a foto: Alžbeta Méryová

! Dôležité !

- Tradícia výroby medovníkov siaha až do staroveku
- Zdá sa, že u nás sa výroba medovníkov udomácnila vplyvom mníchov, aspoň to tak naznačujú najstaršie zachované formičky, ktoré majú vyryté náboženské vzory. Stať sa tak mohlo pred 400 rokmi
- Prvý cech medovnikárov vznikol v roku 1619 v Bratislave

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

25 - PO STOPÁCH ŠAMORÍNSKYCH ŽIDOV

Na kraji Šamorína na ceste do Mliečna stojí dnes už 110-ročná synagóga (postavená v r. 1912), čo je kostol pre ľudí so židovskými koreňmi. Židia sú starodávny biblický národ aj náboženstvo v jednom. V našom meste žili Židia od 19. storočia a tvorili komunitu-obec. Predtým žili vo vedľajšom Mliečne. Bývali aj v okolitých dedinách, ale patrili do tejto obce. Na čele obce stál *rabín* (vodca-učiteľ), ktorý mal spolupracovníkov: *roš hakahal*-a, predsedu obce (napr. pán Aron Tauber), *chazana*-kantora, *šocheta* (pán Izak Stern) a *šamesa*-kostolníka (pán Alexander Schwarz), *melameda*-učiteľa v židovskej škole (napr. Baruch Berger). Posledným rabínom v Šamoríne bol Abrahám Jakob Singer (1888-1944). On tu viedol aj malú Ješivu, čo je škola pre budúcich rabínov. Ľudia z tejto komunity sa živili obchodom-podnikaním (napr. pekár Karol Lichtenstein, mäsiar Mór Goldmann), ale boli medzi nimi aj lekári (napr. Dr. Eugen Wolf), právnici (Dr. Karol Pártoš) apod. Títo podnikatelia bývali najmä na dnešnom Gazdovskom rade, Hlavnej ulici a vo štvrti remeselníkov v okolí synagógy.

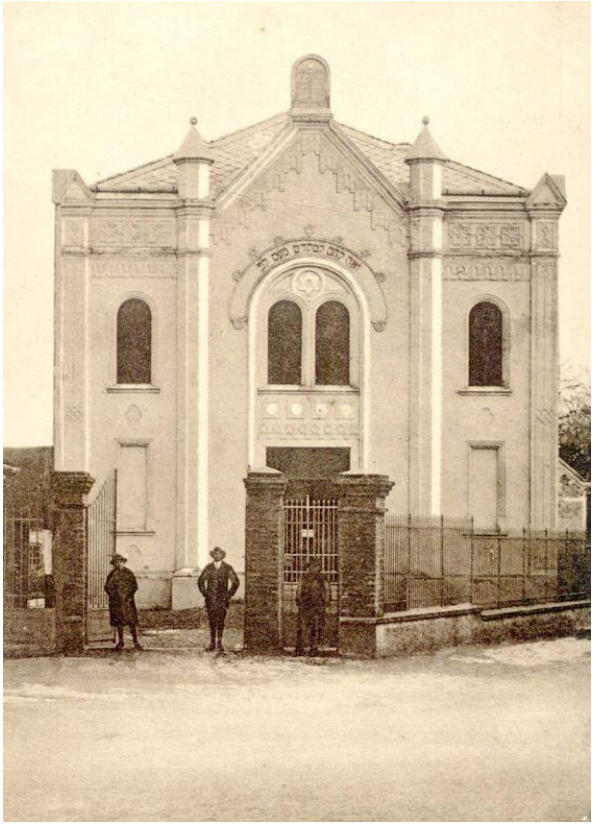

Počas 2. svetovej vojny, žiaľ, židovský národ postihlo veľké prenasledovanie, ktoré skončilo v r.1944 pre väčšinu smrťou v koncentračných táboroch, najčastejšie v poľskom Osvienčime. Po vojne sa živí vrátili len niekoľkí. Aj tí sa zväčša potom v r.1949 vysťahovali do opäť vzniknutého Izraela. Preto v našom meste nemáme pôvodných židovských obyvateľov. Zostala po nich synagóga a dva židovské cintoríny.

Neskorší politický režim tiež nemal so Židmi žiadne zľutovanie – v rámci propagandy sa neštítili zneuctiť ani staré náhrobné kamene židovských občanov mesta. Židovské cintoríny sú dnes už zrekonštruované a po dohovore so správcom p. Jánom Heverom prístupné aj verejnosti. Niekdajšia opustená synagóga po vojne slúžila ako sklad, v roku 1999 sa jej ujal manželský pár Csaba a Suzanne Kissovci, ktorí tam dnes prevádzkujú galériu moderných umení (At Home Gallery).

Text a foto: Ján Hevera

! Úloha !

Kto bol najväčším svetoznámym hosťom šamorínskej synagógy (At Home Gallery)?

(Dalajláma na svojej prvej ceste na Slovensku v roku 2000)

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

26 - ŽIVOT PAULÁNOV V ŠAMORÍNSKOM KLÁŠTORE

Paulánsky kláštor v centre mesta je už svojimi rozmermi dominantou mesta. O to viac vynikal v 18. storočí, kedy bola v meste sotva jedna poschodová budova. Napriek pompéznej fasáde však bol život paulánskych mníchov za jeho múrmi viac než skromný.

Rád paulánov založil Sv. František z Paoly v roku 1474. Pauláni samotní boli žobrajúcim rádom žijúcim prísne asketicky. Tento rád bol za sprostredkovania grófa Miklósa Pálffyho v roku 1720 usídlený v Šamoríne. V historickom Uhorsku bol šamorínsky kláštor jediným kláštorom postaveným pre paulánsky rád. Prísne predpisy rádu zahŕňali neustály pôst, chudobu, mlčanie a neustálu pokoru členov. Nekonzumovali žiadne jedlo živočíšneho pôvodu vrátane mliečnych výrobkov a vajec.

V šamorínskom kláštore bývalo 8 mníchov: štyria učili, dvaja pôsobili ako kazatelia, mali jedného ošetrovateľa a predstaveného, ktorý mal na starosť hospodárske záležitosti. Dvaja mnísi viedli aj spolky (nemecký spolok, pôstny spolok). Okrem mníchov žili v kláštore aj traja laickí bratia. Oni kláštor opustiť smeli a raz ročne navštívili každého, od koho mohli dúfať v nejaké milodary. Takýmto spôsobom vybavovali pre kláštor nutné prostriedky, oblečenie mníchov a odplatu organistu. Nadácia kláštora bola schopná ročne zabezpečiť príjem 1200 zlatých. Rád paulánov mal v Šamoríne dve záhrady, jeden rybník a jeden mlyn, okrem toho v Bratislave pri Klariskách vlastnili aj dom.

Pod kostolom boli vybudované dve krypty. Zaujímavosťou je, že už v roku 1781 upozornili, že steny krýpt sú od častých zemetrasení popukané.

Mnísi však tu napokon pôsobili ledva jednu dekádu, pretože bol rád v roku 1786 zrušený tolerančným patentom Jozefa II. Likvidačná komisia odhadla hodnotu bratislavského domu na 2483 forintov, hodnotu kostola na 21 463 forintov, kláštora na 29 776 forintov a záhrady 2483 forintov. Mnísi dostali pri odchode 300 forintov, laickí bratia 150 forintov.

Text a foto: Lajos Tuba

? Vedeli ste ?

Askét (z gréckeho slova *askeo*, „trénuje”) je osobou odmietajúcou svoje vlastné potreby pre získanie duchovných výhod a duchovného rastu.

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

27 – ŠAMORÍNSKY CINTORÍN

Cintoríny sú v stálej spojitosti s usadlosťou, ku ktorej patria. Smrť je súčasťou života, človek je tvor umierajúci, po smrti musí svoj domov a blízkych opustiť a „nasťahuje sa“ do cintorína.
Ako mnoho iných zvykov, aj naša pohrebná kultúra sa časom mení. Po prijatí kresťanstva kázal kráľovský zákon, že cintoríny majú byť okolo kostolov, ktoré sa potom stáročiami naplnili aj viackrát. Staré hroby zrušili, zvyšky umiestnili v osáriach (kostniciach). Veľkú zmenu priniesla doba reformácie a neskôr nariadenie Márie Terézie z roku 1775 ohľadom pohrebníctva a cintorínov, ktorým bolo zakázané pochovávanie v blízkosti kostolov a obytných domov. Od roku 1868 bola zákonom daná povinnosť spoločného užívania cintorínov pre kresťanské cirkvi, čím vznikli **verejné cintoríny**.

Na mape mesta z roku 1777 vidíme dnes už 250-ročný cintorín južne od kostola, mimo intravilánu. Kedysi mali jednotlivé cirkvi na cintoríne svoje samostatné sektory. Dnes tomu tak už nie je, lebo aj náš cintorín sa pomaly zapĺňa a medzičasom ho mesto pohltilo. Pagaštany a lipy na cintoríne prospievajú, v čase kvitnutia je cintorín najkrajším parkom mesta a sype kvety aj na hroby, na ktoré už nemá kto nosiť. Pretože cintorín nie je len pohrebným a pietnym miestom. Je dôležitým miestom stretávania sa členov komunity, rodiny a známych. Je databázou, ktorá prezrádza náboženské a národnostné zloženie obyvateľstva v danej dobe. Je tiež dôležitým zdrojom pri zostavovaní rodokmeňov, je svedkom kolektívnej pamäte, kde si pripomíname našich hrdinov. Je estetickým prvkom, ktorý nám hovorí o pohrebných zvyklostiach a symbolike hrobov v dávnych časoch. Cintorín teda žije a denne sa mení. Je našou úlohou, aby sme jeho poklady zachovali pre ďalšie generácie.

Najstaršie hroby šamorínskeho cintorína sa nachádzajú v evanjelickom sektore a označujú miesto posledného odpočinku členov rodiny Szeleczkých. Medzi nimi aj dievčaťa nezistenej totožnosti. Nápis na hrobe je už nečitateľný, ale veniec z ľalií na kríži nám prezrádza, že tu odpočíva mladé dievča. Parte sme objavili v maďarskej národnej knižnici Országos Széchenyi Könyvtár: *Irmuska Szeleczky* zomrela vo veku 16 rokov, 9. októbra 1868.

Text a foto: Alžbeta Méryová

! Úloha !

„Keď chceš vedieť, ako si národ ctí svoju minulosť, choď sa pozrieť na cintoríny.“ (István Széchenyi) – navštív aj Ty šamorínsky cintorín a skús nájsť čo najstaršie hroby!

(Na cintoríne nájdeš aj pomník zajatcov z kapitoly 3.)

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

28 – (STRATENÉ) POKLADY ŠAMORÍNSKYCH ULÍC

Na začiatku 20. storočia bol Šamorín malým agrárnym mestečkom, kde bývali Maďari, Nemci, Židia a málo Slovákov. Multietnicizmus tu zohral významnú úlohu, obohatil spoločnosť nielen o duchovné hodnoty, ale aj o zvyklosti a dotváral atmosféru mesta i mentalitu starých Šamorínčanov.

Na začiatku 20. storočia by sme dnešné námestie asi ťažko spoznali. V tom čase sa nazývalo Hlavným námestím. Jeho dominantou bola oplotená *Alžbetínska záhrada* (pomenovaná podľa manželky cisára Františka Jozefa Alžbety Bavorskej, „Sissi"). Dnes ju vzdialene pripomína malý mestský parčík. Pred Alžbetínskou záhradou sa týčil stĺp Nanebovzatia Panny Márie a neďaleko neho stála verejná studňa.

Pohľad na námestie, v popredí Alžbetínska záhrada

Jadro Šamorína tvorili ulice *Radničná* (horný koniec dnešnej Hlavnej, od radnice k dnešnému MsKS), *Kráľovská* (od rímskokatolíckeho kostola po dnešný Dom pre seniorov) a *Gazdovský rad*. Tak ako dnes máme dobré adresy, aj vtedy sa obyvateľstvo sociálne rozdeľovalo podľa ulíc.

Medzi tie lepšie adresy patrili domy na Radničnej, až po nej nasledovali domy na Kráľovskej, Maďarskej ulici a Obilnom rade, a nakoniec tie ostatné. Na Kráľovskej ulici stáli malé domčeky gazdov a živnostníkov a ulicu uzatvárala kaplnka z roku 1722 zasvätená sv. Dismasovi. V 18. storočí tu zriadili prvý mestský špitál (odtiaľ názov susednej ulice Špitálska), ktorý neskôr prestavali na mestský chudobinec.

Na Gazdovskom rade bývali dobre situovaní gazdovia. Stred Gazdovského radu ústil do Krátkej ulice (dnes Trhová), kedysi sa nazývala aj Bitúnkovou (Vágóhíd utca). Posledným majiteľom rožného domu bol pekár József Czucz. Vo svojom dome prevádzkoval prosperujúcu pekáreň, ktorú mu na konci roka 1951 vyvlastnili.

Hlavnú ulicu od priľahlého Gazdovského radu oddeľovali dve úzke uličky, známe ako *surdiky*. Dolný surdik sa nachádzal sa za Meixnerovou krčmou na Gazdovskom rade (dnes už po nej niet stopy) a horný hneď vedľa bývalej hudobnej školy (prechod je zachovaný dodnes). Starí Šamorínčania cez ne prechádzali do „mesta". Za mesto v tom čase považovali Hlavnú ulicu, kde boli sústredené všetky dôležité inštitúcie a obchody.

Autor a archív: Soňa Zakariášová

! Úloha !
Nájdite v Šamoríne budovu bývalej hudobnej školy (Wolfov dom) !
(Je na Hlavnej ulici, budova s vysunutým arkierom, dnes je tam autoškola)

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

29 – ŠAMORÍNSKY SPOLOK MLADÝCH GAZDOV

Mladí gazdovia boli synmi tých gazdov zo Šamorína a okolia, ktorí mali pôdu, na ktorej mohli hospodáriť a boli združení v **Gazdovskom spolku**. Títo synovia sa na prahu dospelosti stali podľa daného rituálu členmi **Šamorínskeho spolku mladých gazdov**. Ceremónia sa konala podľa presne určeného scenára vždy v pondelok na fašiangy, deň po bále gazdov.

Starodávny zvyk začal vyvolávaním dievčat. Dvaja urastení mládenci v tradičnom maďarskom obleku, na hlave s čiapkou s lúčnymi kvetmi a v ruke s palcátom zdobeným červenou stuhou zavolali dievča na bál na nasledujúci týždeň v nedeľu. Mládenci išli pre dievčatá na saniach alebo na koči a pritancovali s nimi na bál do Koruny. Po bále trvajúcom do bieleho rána sa o desiatej doobeda konal „krst" mládencov. Obrad začal prinesením desaťlitrovej keramickej nádoby plnej vínom na rytmy Rákócziho pochodu a pokračoval pravidelnými prípitkami. Ako na krstinách býva zvykom, mládenci si vybrali aj „krstných rodičov" a s krstnou mamou si často aj zatancovali. Tanečná zábava bola bujará a končila sa čardášom.

Fotografia mladých gazdov od Etelky Röck, 1909

Šamorínsky spolok mladých gazdov bol založený v roku 1845 a fungoval presne sto rokov. Mládenci sa schádzali v Plutzerovom dome (dnes budova Mestského vlastivedného domu). Zasvätený mládenec mohol byť členom spolku len dovtedy, kým sa neoženil. Na čele spolku stál vodca, ktorý mal odlišné oblečenie a v sviatky nosil zlatý opasok.
Mladí gazdovia si dávali sviatočné obleky šiť u krajčírov. Ich tesné čierne nohavice boli pri stehne zdobené čiernym šnúrovaním. Na vestách a dolománoch mali po šesť strieborných gombíkov v dvoch radoch. Na ramene kabáta bola vyšitá ozdobná stuha so zlatým gombíkom v strede. Oblek kombinovali s bielou košeľou a nosili k nemu opasok z červenej ručne splietanej stuhy (šujtáš). K obleku patril i okrúhly klobúk z konskej kože. Čižmy pochádzali od miestnych čižmárov. Mladí gazdovia museli striktne dodržiavať 12 bodov štatútu spolku.

Sprava: Károly Botló ml.
Archív rodiny Botlóovcov, Boľ

Text: Alžbeta Méryová

! Úloha !

Navštívte Mestský vlastivedný dom (Plutzerov dom), kde sa mladí gazdovia kedysi schádzali!

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

30 – ŠAMORÍNSKA SÓDOVKÁREŇ

Sóda je voda pod tlakom nasýtená oxidom uhličitým. Prirodzene mineralizované vody sa vyskytujú po celej Európe a naši predkovia ich s obľubou konzumovali. V starých časoch bolo ešte problematické plniť túto vodu do fliaš a hlavne bezpečne prepraviť. V roku 1767 sa po prvýkrát podarilo anglickému polyhistorovi, Josephovi Priestleymu umelo rozpustiť CO_2 vo vode, výsledkom čoho bola príjemná, trocha kyslastá tekutina. Tento nápoj, predchodca sódovej vody sa do obchodov dostal prvýkrát v Londýne, v roku 1777. Prelomom pri výrobe sódy bolo objavenie sódového sifónu v roku 1813, pomocou ktorého bolo možné sódovú vodu dávkovať bez toho, aby z nádoby unikal tlak. Maďarský vedec Ányos Jedlik sa v roku 1828 začal zaoberať možnosťou priemyselnej výroby sódovej vody a neskoršia cenovo dostupná veľkovýroba sódy v Uhorsku sa spája práve s jeho menom. Ako prvý umiestnil hadičku do sifónu pod tlakom, čím bolo možné lepšie zachovať obsah CO_2 vo vode a naprojektoval stroj na plnenie fliaš sódovou vodou – takto sa zrodilo odvetvie výroby sódy. Kotlári sa chytili príležitosti a začali hneď ponúkať výrobníky sódy, čím sa aj v našich končinách mohlo toto remeslo udomácniť.

Sódová fľaša zo Šamorína. Foto: Soňa Zakariášová

Zo Šamorína máme prvý údaj o výrobcovi sódy z roku 1892, išlo o Györgya Wechslera, ktorý predával sódu vo vratných fľašiach. Šamorínsku továreň na sódu znázornenú na maľbe dole prebral Ferenc Rabay od továrnika Istvána Péka v roku 1929. Miksa Lunger v roku 1939 ponúkol na predaj svoju zabehnutú sódovkáreň s dvoma autami, prívesom a chladničkou. Okrem sódy bola populárna aj sýtená limonáda s rôznymi ovocnými príchuťami s názvom Krachedli, ktorá bola plnená do fliaš s uzáverom zátkovým alebo na klip. V Šamoríne a na okolí bol dopyt o sódu taký veľký, že tu súčasne fungovalo aj niekoľko sódovkární.

Text: Alžbeta Méryová

Béla Eliás: Časť mesta (sódovkáreň) – maľba patrí Mestskému vlastivednému domu

! Úloha !
Skúste podľa maľby Bélu Eliása zistiť, kde mohla byť Rabayho sódovkáreň!

Európsky fond regionálneho rozvoja

Projekt je spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INÉ ZDROJE

Súkromné zbierky autorov

Bioprojekt mestského parku Pomlé (1994)

Csiba Lajos diáriuma. Felső-Csallóközi gazdaregulák, babonák, mesék és népszokások. Ed.: Presinszky Lajos. Integrita Kiadó, Somorja, 1996. 93. oldal. Gyűjtve Tejfalun Hajdú Erzsébettől

Kovács László: Egy érdekes csónaklelet. Spravodaj múzea – Múzeumi Híradó VI. évf. 1982/3, 13-15.

Peter Barta – Ján Sládek – Mária Hajnalová – Ivan Nagy: Monoxyl z doby laténskej zo Šamorína. Musaica Archaeologica 2/2020, 79-86.

Mathédesz Lajos: Egy csónaklelet a Csallóközből. Csallóköz 61. évf. 23-24. szám, 8.

Vtáčí ostrov na Dunaji – premeny a význam (vydav. SOS/BirdLife Slovensko 2019)

Kovács László: A céhes ipar emlékei a Csallóközben. In: A HÉT, 1979. november 3.

Dénes György: A somorjai vízicsizma

Sidó Ferenc: Egy elfelejtett mesterség. In.: A HÉT, 1968. július 14., 28. szám.

Nagy Kornélia: A mézeskalácssütés formái. A HÉT, 1981. február 14. 7. szám.

Presinszky Lajos: Somorja és Tejfalu művelődéstörténete. Egyletek. Somorja, 2005.

Horváth Lajos: A somorjai Nagyboldogasszony-templom kincsei, 2005

Rastislav Petrovič: A somorjai paulánus kolostor – a Csallóköz jelentős barokk emlékműve in. Fejezetek Somorja város történelméből, 2005

Zmena rýchlosti prúdenia v dolnej časti zdrže Hrušov, Enviroportál 2020

Dobová tlač - arcanum.hu

Somorja és Vidéke 1928-1937

Archív mesta Šamorín

Žitnoostrovské múzeum

Fondy Fórum inštitútu pre výskum menšín a Biblioteca Hungarica

"Somorjai lakosok régi képei" – materiály FB skupiny

Internet